

SZEMLE

A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC DOKUMENTUMAI

Abaúj-Torna, Borsod, Gömör-Kishont és Zemplén megyékből

Összeállította: Bánkúti Imre. Szerkesztette Dobrossy István

(I. k., 1703–1704: *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Fejlesztési Ügynökség, Miskolc, 2004. 264 o.;*

II. k., 1705–1707: *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 2003. 318 o.;*

III. k., 1708–1709: *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolci Idegenforgalmi és Kulturális Iroda, Miskolc, 2003. 304 o.;*

IV. k., 1710–1711: *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Pfliegler J. Ferenc Emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány, Miskolc, 2005. 252 o.)*

A Rákóczi-szabadságharc tricentenáriumának első három esztendejében küllemében tetszetős és terjedelmes (négykötetes) forráskiadvány-sorozat látott napvilágot a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár (részben más megyei szervezetekkel közös) kiadásában. Nem tudom, velem van-e a baj, amikor már megint elégedetlen vagyok. Az elmúlt két esztendőben ugyanis már többször sajnálkozásomat fejeztem ki egy-egy nem kellő gondossággal, igényességgel szerkesztett évfordulós kiadvány kapcsán. Hogy örömöm most sem felhőtlen, azt már az a szemfüles olvasó is gyaníthatja, akinek feltűnt a kötetek címleírásának néhány furcsasága. A szerkesztésbeli hiányosságok tudniillik már a kötetek bibliográfiai adataiból is kitetszenek. Mindenekelőtt hiányzik az egyébként egységes sorozat köteteknek számozása. Néhol eltérő címleírással találkozunk a borítón, a szennycímlapon és a belső címlapon, amelyben felváltva szerepelnek *megyék* és *vármegyék*. Kissé anakronisztikusnak érzem a címben felsorolt megyenevek használatát is, mivel a felsorolás a polgári kori vármegyék neveit tükrözi (Abaúj-Torna, Gömör-Kishont), amelyek a Rákóczi-korban még nem ebben a formában léteztek. Feltűnő a mutatók hiánya is: csupán az 1703–1704. évi kötet végén találhatunk helynévmutatót. Ez a kötet ugyanakkor tartalmazza a Magyar Tudományos Akadémia Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában 2004. május 26-án megtartott emlékülés anyagát is, ami nem igazán illeszkedik a forráskiadványhoz. Mind-együtt, sajnos, azt mutatja, hogy nem sike-

rült a négy kötetet egységes egészszé formálni, s ezen némiképp még azzal lehetne segíteni, ha külön kötetben (füzetben) egységes személy- és helynévmutató csatlakozhatna az eddig megjelentekhez. Kifogásaink a sorozat egységét illetően az által is hangsúlyosabbak, hogy az 1703–1704. és az 1705. évi források másfél évtizeddel korábban (1989–1990-ben) már napvilágot láttak a levéltár sokszorosított kiadványaként, semmiképp sem lehet tehát az idő rövidségével magyarázni az elmulasztott munkát, hiszen a szerző kéziratának jelentős része hosszú évekig „feküdt” a miskolci levéltárban. Most, az új kiadás során tehát mellett, hogy sokkal igényesebb formában sikerült kiadni a köteteket, igenis módot lehetett és kellett volna találni a sorozat szerkezeti egységének megeremtésére is. Az utolsó kötet végén pl. a keltezetlen és bizonytalan keltezésű iratok mellett „az előző kötetek megjelenése után gyűjtött” források is a függelékben kaptak helyet, s kellő okkal gyaníthatjuk, hogy nem a 2003 után, hanem az 1989–1990 után feltárt dokumentumokról van szó, amelyeket így szintén be lehetett, be *kell*ett volna osztani az időrendi sorozatba.

Ugyancsak az egységes szerkesztői elvek hiányát mutatja, hogy amíg az „I.” és a „III–IV.” kötetben az iratok jelzetére, az esetleges másolatokra és korábbi kiadásokra utaló megjegyzések, valamint a levelek külső címzései az adott forrás fejregesztájában, illetve a levelek élén találhatóak, addig a „II.” kötetben ezek az adatok az iratkozlés végére kerültek. Figyelmetlenségről tanúskodik a Magyar Ország-

gos Levéltár következetlen rövidítése is (OL, MOL), a III. kötet két kihajtható melléklete pedig tíz-egynéhány oldallal távolabb került az adott forrástól, anélkül, hogy akár a forrás, akár a melléklet előre- és visszautalna a megfelelő oldalszámra.

Magam is sejtem ugyanakkor, hogy a szerkesztőnek egy közgyűjtemény vezetőjeként épp elég munkát jelenthetett a kötetekhez szükséges pénz „felhajtása”, hiszen a szenny-címlapok verzőin feltüntetett támogatók között találjuk a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumát, az annak keretében, illetve fenntartásában működő Nemzeti Évfordulók Titkárságát és a Nemzeti Kulturális Alapprogramot, a megyei közgyűlést és Miskolc város önkormányzatát, de támogatást nyújtott a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Európai Információs Pont, sőt a Borsodi Sörgyár Rt. és az ÉMÁSZ Rt. is! Köszönet a szponzoroknak, de elismerés illeti a levéltár vezetését is, hiszen tudjuk, mennyire fáradságos és időt rabló feladat napjainkban a tudományra áldozható pénzeszközök előteremtése.

Maguk a kötetek ha nem is kifogástalan, de elfogadható tipográfiával és tördeléssel készültek, és a szöveggondozás is megfelelőnek látszik. (Az 1703–1705. évi iratok között alig-alig fedeztem fel olyan hibát, amelyek az első kiadásban még helyesen szerepeltek.) A négy kötetben, arányos rendben megoszló dokumentumok száma jóval felülmúlja az ezret. A forrásokat sajtó alá rendező Bánkúti Imre – túlzás nélkül állíthatjuk – Thaly Kálmán óta a legtöbbit tette történelmünk Rákóczi-kori forrásainak feltárásáért és közreadásáért. Munkásságának kiemelkedő értéke részben abban rejlik, hogy a helyi közgyűjtemények iratai mellett országos gyűjtőkörű levéltárak, könyvtárak, múzeumok anyagából – kisebb közlemények tucatjain túl – helytörténeti szempontok szerinti válogatással adott közre több önálló kötetet, így pl. Kecskemét város, valamint Máramaros és Pest-Pilis-Solt vármegye Rákóczi-kori történetéről. Ezekhez csatlakozik a mostani kiadványsorozat is, amelyben éppúgy megjelenik a régió-szemlélet, mint a Szerző korábbi munkáiban. A Pest vármegye és Kecskemét kuruc kori történetét dokumentáló négy kötet a „hadak útjának” számító Duna–Tisza közti országrész egészének problémakörét ölelte fel, a mostani kötetek pedig az északkeleti országrészen belül a szabadságharc bázis területét, mondhatni a „kuruc

hátszágót” mutatják be. Bánkúti Imre a II. (!) kötet elé írt bevezetőben a terület gazdasági jelentőségét emeli ki, hiszen itt terült el a hegyaljai borvidék és a gömöri vasipari körzet is. A szabadságharc idején a fejedelem többször is e környéken táborozott, illetve tartotta székhelyét, így Tokaj alatt, az ónodi (pontosabban a körömi) mezőn, két ízben Miskolcon és több alkalommal Kassán, Szerencsen, Sárospatakon.

A közölt dokumentumok alapvetően helytörténeti jelentőségűek. Helyi beadványok, folyamodványok, jelentések a fejedelemhez, Rákóczi utasításai a megyei vezetőkhez, gazdasági és katonai tisztségviselőkhez. Számos forrás alapján kaphatunk képet a Rákóczi-birtokok igazgatásáról, a hadiipari tevékenységről és a hadellátás szervezéséről, az újoncoszás nehézségeiről, Tokaj és Szendrő várának lebontásáról, Rabutin tábornagy 1706. évi hadjáratairól.

Érdekes adatok szólnak a körzet kisebb várainak szerepéről is. Már-már Mikszáth tollára kívánczik pl. Boldogkő vára történetének utolsó felvonása, midőn 1706 őszén Dienes György várkapitány tizenhatodmagával bennrekedt a fejedelem javaival és a környékről bemenekített értékekkel megrakott várban. Felszedték a várak hídját, betámasztották a kaput és elszántan várták Rabutin hadait. Ekkor azonban megérkezett Károlyi futára, aki azt a parancsot hozta, hogy ha nem bíznak benne, hogy megtarthatják a várat, akkor inkább meneküljenek el, és gyűjtsék fel Boldogkőt. A futár az írásos parancsot útközben elvesztette, de esküdözött a vár falain álló kapitánynak, hogy csakugyan ezt a parancsot kapta, Rabutin serege azonban már vészesen közeledett, és csak órák maradtak a menekülésre. Dienes és emberei erre csakugyan elszították bátorságukat, kibontották a kaput, gyorsan összetákolták a szétrombolt hidat, de közben teljessé vált a fejvesztett kapkodás. A porkoláb a hajdúk egy részével kerekelt oldott, Dienes pedig néhány emberével gyalog kísért a hegyek közé az asszonyokat és gyerekeket. Eközben érkeztek meg a császáriak elől menekülő kuruc csapatok, akik maguk prédálták fel a várban felhalmozott készleteket, a szegénység értékeit, sőt a templomot is! Dienes uram visszatérése után az úszkös romokból írt jelentést Rákóczinak, és főként saját felelősségét próbálta elhárítani. (II/266. sz.) Minden humoros, pontosabban tragiko-

mikus vonatkozása ellenére ez az egy irat is szemléletesen mutatja be a kuruc hadsereg szervezési-fegyelmi problémáit, a hadvezetés következtelen kapkodását és a háborús pusztításokat, amelyekből kuruc és labanc egyformán kivette a részét.

Több száz hasonlóan érdekes és fontos forrás vár a helytörténészek feldolgozó munkájára, s miként Bánkúti Imre is hangsúlyozza, a négy kötet elsősorban fővárosi közgyűjtemények anyagát tartalmazza, így további munkára lesz szükség Borsod és Zemplén vármegye gazdag kuruc kori iratanyagának közreadásához.

Mint említettem, a források szövegében nem sok hibát fedeztem fel. Mégis szólni kell néhány olyan elírásról, amelyek az iratok ellenőrzését, visszakereshetőségét érintik. Néhány hiányzik a levéltári jelzet (II/29., 34., 357., 371.; III/112. és 231. sz. iratok), máskor pedig téves lelőhellyel találkozhatunk (a II/142. sz. irat országos levéltári törzsszáma pl. nem G 16, hanem G 15, a II/256., 288., 331., 336., 353., 356., 360. és 362–363. sz. iratoké nem G 19, hanem G 17, a II/168. sz. irat nem a Tiszántúli, hanem a Tiszáninneni Református Egyházkerület Levéltárában található, a IV/173. sz. iratban pedig hibásan szerepel a Széchényi Könyvtár kéziratári jelzete: nem Fol. Hung. 1589, hanem 1389, de hiba csúszott a IV/232. sz. irat jelzetébe is, végül megjegyezzük, hogy időközben a Rákóczi-szabadságharc levéltári állagait átadozolták, s így a raktári jelzetek egytől-egyig megváltoztak).

Bánkúti Imre utal rá, ha ismeri az irat más példányát vagy későbbi másolatát, és megadja a korábbi kiadásokat, sőt azt is, ha a régebbi szakirodalom csak említette az iratot, s ilyen esetekben a korábbi levéltári jelzetet is közli. Jómagam a Rákóczi-kor forrásanyagának áttekintése közben szembesültem azzal a problémával, hogy a ma már könyvtárnyi iratpublikációk tengerében megfelelő segédletek híján rendkívül nehéz eldönteni egy forrásról, hogy megjelent-e már valahol. Ehhez olyan iratjegyzékekre lenne szükség, amelyek az iratok publikációit is feltüntetik, erre azonban a levéltáros kollégák nem vállalkozhatnak, legalábbis nem várhatjuk el tőlük, hogy minden egyes iratpublikációnak utánajárjanak. Ráadásul egy ilyen munka darabszintű segédleteket feltételezne, ami a kora újkori iratok esetében egyelőre még csak vágyálom. Saját hasonló jellegű munkám alapján mégis lehetőség van rá, hogy néhány most közölt irat ko-

rábbi kiadásaira hívjam fel a figyelmet. Több forrás (I/100., 114., 121., 135., 142., 149., 181.; II/318. és IV/30. sz.) megjelent *Bánkúti Imre: Iratok Máramaros vármegye történetéhez 1703–1711. c.* kötetében. (Budapest, 1992. Új Történelmi Tár, 3.) Más iratokat (II/34., 83., 108. sz.) ugyancsak a Szerző közölt már korábban Rákóczi hadserege 1703–1711. (Budapest, 1976), egyet (IV/141. sz.) pedig Iratok a Rákóczi-szabadságharcból, 1703–1711. Kecskemét város és körzete (II. k. Kecskemét, 1994) c. könyvében.

Két iratot (III/277. sz. a hozzá tartozó 2. sz. melléklettel és IV/29. sz.) jómagam adtam közre A Sajó–Hernád melléki hajdúvárosok katonaállítása a Rákóczi-szabadságharcban c. tanulmányom függelékében (Hegyaljai felkelés 1697. Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára. Szerk. *Tamás Edit*. Sárospatak, 2000. A sárospataki Rákóczi Múzeum füzetei, 36. 246–247. o.), illetve a Neveléstörténeti Tájékoztatóban (1994/1.).

Mint említettem, a négy kötetben megjelent iratok száma több mint ezer, így a második, harmadközlések száma valójában elenyésző, és csupán a pontosság, saját közléseim tekintetében talán egy kis hiúság, de főként az iratpublikációk nyomon követésének fent említett problémája miatt tértem ki.

Az apró hibák, tévedések korrigálása nem lehet egy recenzio feladata, de már csak a kölcsönös szakmai segítségnyújtás okán is megpróbálok azonosítani egy nehezen olvasható helynevet. A valószínű megoldásra éppen azért nyílik lehetőségem, mert jómagam is örömmel vettem, sőt tanulságként jegyeztem meg Bánkúti Imre egyik korábbi észrevételét. A Szerző a jelen folyóirat hasábjain (2005. 879. o.) igazította helyre Heckenast Gusztáv általam sajtó alá rendezett adattárának egyik tévedését. Beniczky Gáspár életrajzában ugyanis Lázár Béla és Hopp Lajos nyomán tévesen szerepelt a család ősi birtokának neve *Nagyrákó* helyett *Nagyrohóként*. Most voltam olyan szemfüles, hogy hasznosítani tudom ezt az adatot, Beniczky Márton hadbiztos 1704. december 27-i levelének (I/225. sz.) keltezési helyeként ugyanis valószínűleg ugyanezt a Turóc vármegyei települést azonosíthatjuk. (A „Renkko” talán hibás olvasat, inkább „Rakko”, azaz *Rákó* = *Nagyrákó* lehet a helyes megoldás. Bár az eredeti ellenőrzése után mindkét olvasatot lehetségesnek tartom, az elmondottak alapján mégis az utóbbi tűnik logikusnak.)

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy Bánkúti Imre forrásfeltáró munkájának eddigi legimpozánsabb irategyüttese látott most napvilágot. S ezzel Borsod-Abaúj-Zemplén megye méltóképpen „rukkolt elő” a Rákóczi-szabadságharc évfordulójára. A felrótt hiányosságok sem érintik a kötetek óriási hely-

történeti értékét, legfeljebb azok nehézkes használata miatt sajnálkozhatunk. Megkockáztatom: talán még most sincs késő egy önálló füzetben a négy kötet (hibaigazítóval kiegészített) egységes személy- és helynévmutatóját összeállítani.

Mészáros Kálmán

BENCZE LÁSZLÓ

NAPÓLEON BÉCSI HADJÁRATA 1809

(*Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, Budapest, 2005., 288 o.*)

Új kötettel jelentkezett Bencze László, a Habsburg Birodalom „hosszú XIX. századi” történetével, elsősorban háborúival foglalkozó történész. A Napóleon 1809. évi, Ausztria elleni hadjáratával foglalkozó mű nemcsak a szorosabban vett hadieseményeket mutatja be, hanem széles tablót festve magát az egész XIX. század eleji korszakot, a diplomáciai manőverektől az egyszerű átlagpolgárok életéig.

A szerző az első, „A császárok” címet viselő fejezetben a század elejétől 1805-ig mutatja be az eseményeket. Kötetét a két ellenséges állam uralkodóinak, II. (majd osztrák császárként I.) Ferenc és I. Napóleon habitusának bemutatásával indítja. Érzékletesen írja le mind a döntésektől irtózó, magát tehetségtelen talpnyalókkal körülvevő Ferenc, és a magát, (valamint családját) a szegénységből kiemelő, a forradalom katonájából császárrá váló, zseniális és könyörtelen Napóleon életét 1802-ig. „Az alku” címet viselő alfejezet a francia és a vele ellenséges angol és osztrák diplomácia manővereit tekinti át az „északi kolosszus,” Oroszország megnyerésére az orosz-osztrák szövetség megkötéséig, „A harmadik koalíció” című pedig az egyik későbbi főszereplő, az osztrák Károly főherceg küzdelmét tárgyalja a birodalom és a hadsereg megújításáért, majd az általa ellenzett háborúra való felkészülést. „Az Ulm és Austerlitz” című rész az 1805. évi háború eseményeit foglalja össze, és megmutatja, hogyan nőtt a Napóleon vezette francia hadsereg a szövetségesek fölé, ami azok katasztrofális veresé-

géhez és jelentős osztrák területi veszteségekhez vezetett.

„A háború előzményei” címet viselő fejezet az 1805 és 1808 közötti eseményeket tekintti át. Első része a későbbi kancellár, Metternich pályafutásának kezdetét ismerteti, hogy miképpen vált a kezdetben léha életet élő fiatalember a francia császár esküdt ellenségévé. A szerző rámutat arra, hogy az akkor párizsi követként tevékenykedő diplomata, bár észlelte Franciaország növekvő kimerültségét és a francia császár mértékvesztését, alábecsülte a mozgósítható francia és szövetséges csapatok számát, és téves jelentésével hozzájárult az újabb háború kitöréséhez. A következő rész azoknak az eseményeknek a leírását tartalmazza, amelyek a franciák ibériai hadjárataihoz, majd a spanyol népfelkeléshez és a francia hadsereg első komoly veszteségeihez vezettek. Az e tematikus egységet záró rész a forradalmi, majd a napóleoni háborúkban kialakuló új hadviselési módszerekkel foglalkozik, illetve az azokhoz igazodó, Károly főherceg irányította katonai reformokkal, amelyek annak ellenére is ütöképesebbé tették a cs. kir. hadsereget, hogy a főherceg által ellenzett újabb háború kitöréséig nem sikerült befejezni azokat.

E felvezetés után esik szó magáról a hadszíntérről, amelynek a részletes katonaföldrajzi elemzése nem nélkülözi az érdekes kultúr-történeti kitekintéseket.

„A kezdeményezésért folytatott harc” című fejezet a Duna menti hadjárat eseményeit